

Norwegian
Business School

Denne filen er hentet fra Handelshøyskolen BIs åpne institusjonelle arkiv BI Open <https://biopen.bi.no>.

Den inneholder akseptert og fagfellevurdert versjon av artikkelen sitert under. Den kan inneholde små forskjeller fra den originale pdf-versjonen publisert i tidsskriftet.

Espeli, H. (2021). Beskatningen av aksjeselskapene og aksjonærene i skattelovene av 1911. *Skatterett*, 40(2), 134–151. <https://doi.org/10.18261/issn.1504-310X-2021-02-05>

Tidsskriftets forlag, Universitetsforlaget, tillater at siste forfatterversjon legges i åpent publiseringsarkiv ved den institusjon forfatteren tilhører.

Beskatningen av aksjeselskapene og aksjonærene i skattelovene av 1911

Sammendrag

I 1911 ble de første nasjonale skattelovene av 1882 for by- og landkommunene erstattet av nye by- og landskattelover, som på de viktigste punkter var identiske, med virkning fra 1913. Skattelovene av 1911 gjennomgikk snart tallrike endringer, men ble først opphevet ved tusenårsskiftet – byloven i 1976 - da den nye skatteloven trådte i kraft. Artikkelen sentrale spørsmål er i hvilken grad 1911-lovene endret beskatningen av aksjeselskapene og aksjonærene som hadde ligget fast siden tidlig på 1890-tallet. I hvilken grad fantes det klare koblinger mellom skattelovdebatten og utformingen av den første aksjeloven vedtatt i 1910, som ikke omfattet skipsaksjeselskapene, og som hadde spesielle regler om innbetalt aksjekapital for banker og forsikringsselskaper? Deltakerligningen av skipsaksjeselskapene fra 1893 ble forsterket og slik ligning ble også innført for produsenteide meierier. Sentrale prinsipper i skattelovene av 1911 som skattereglene for aksjeselskap og aksjonærer fungerte innenfor, skisseres. I tillegg behandles de grunnleggende endringene av prinsippene fra 1911-lovene i 1921 da det ble innført dobbeltbeskatning av aksjeselskap og aksjonær.

Nøkkelord: aksjeselskap, aksjonær, skattelovene av 1911, Stortinget, første verdenskrig, selvangivelse, dobbeltbeskatning

Vedtakelsen av skattelovene av 1911 er behandlet av historikere, men de har ikke vært opptatt av næringsbeskatningen og beskatningsreglene for aksjeselskapene og aksjonærene, uten at det tas forbehold om det i konklusjonene som trekkes. Unntaket er Johan Schreiner som har behandlet rederibeskatningen kort.¹ Per Ryghs monumentale begrepsanalyse av inntekts- og formue i skattelovene av 1911 med senere endringer fra 1923 står i en særstilling blant skattejuristene. Hans analyse er imidlertid dominert av de mange lovendringene etter 1911 og det er krevende å skaffe seg en oversikt over beskatningen av aksjeselskapene og aksjonærene.² Frederik Zimmers analyse av den historiske utviklingen av inntektsbegrepet

¹ Arne Haugen, *På ære og samvittighet. Skatteetatens historie etter 1892*, Bergen 2005; Hans Eyvind Næss og Edgar Hovland, m.fl., *Folkestyre i by og bygd. Norske kommuner gjennom 150 År*, Oslo 1987; Torgeir Næss, *Skatteloven av 1911*, Hovedoppgave i historie, Universitetet i Oslo 1976; Johan Schreiner, *Norsk skipsfart under krig og høykonjunktur 1914-1920*, Oslo 1963, s.37 ff.

² F.eks. utfra den fylldige stikkordlisten, Per Rygh, *Om begreberne formue og indtægt efter skattelovene af 1911 med tillægslove*, Kristiania 1923.

har ingen særskilt behandling av aksjeselskapet, men legger stor vekt på aksjonærbeskatningen og de grunnleggende endringene fra og med 1921 sammenlignet med bestemmelsene i 1911-lovene.³

Skattereglene for aksjeselskap som ikke drev rederivirksomhet hadde ligget fast siden 1891. Beskatningen skjedde i sin helhet på aksjeselskapets hånd. Aksjonærene ble hverken beskattet av formuen i eller utbyttet fra aksjeselskapet. Dette beskatningsprinsippet ble videreført i 1911.

For skipsaksjeselskapene innebar lovendringene i 1893 en tilnærming til de deltagerlignede partrederiene. Skipsaksjeselskapene skulle lignedes for den andel av selskapets inntekt som tilsvarte andelen av aksjekapitalen som var eid av selskapets utenlandske aksjonærer og av aksjonærer som var bosatt i samme kommune som der rederiets kontor lå. Alle andre aksjonærer skulle deltakerlignes i sin bostedskommune.⁴ Rettspraksis skapte etter hvert betydelige endringer og uklarheter i rederibeskatningen som skattelovene av 1911 forsøkte å rydde opp i. Resultatet i 1911 ble, etter forslag fra Rederforbundet, at deltakerligningen skulle forsterkes og være hovedregelen for skipsaksjeselskapene. Skipsaksjeselskapet skulle bare være skattesubjekt for den relative andelen av selskapets formue og inntekt som utenlandske aksjonærer og ihendehaveraksjer representerte.⁵ Denne beskatningen skulle skje i den kommunen der styret eller rederiet hadde kontor. Der skulle også «bestyrende reder eller disponenten» (landskatteloven/lskl § 20) beskattes av sine aksjer, og øvrige inntekter fra rederiet, skje. Navneaksjer (aksjer som lød på aksjonærens navn) skulle beskattes i aksjonærenes bostedskommune på samme måte som bestyrende reders.

Beskatningsreglene for aksjeselskapene og aksjonærene ble med andre ord i hovedsak videreført med (delvis) unntak av skipsaksjeselskapene der deltakerligningen ble forsterket.

³ Frederik Zimmer, *Inntektsbegrep og rettsutvikling : Hovedtrekk i utviklingen av begrepet inntekt I Nordisk Skatterett*, Nordiska Skattevetenskapliga Forskningsrådets Skriftserie 11, Oslo 1982.

⁴ Se Harald Espeli, Beskatningen av aksjeselskap før Norge fikk en aksjelov i 1910, *Skatterett* 2021, DOI 10.18261/issn.1504-310X-2021-01-03 ER

⁵ Schreiner, *Norsk skipsfart under krig og høykonjunktur 1914-1920*, s.40 hevder at ihendehaveraksjer «ingen rolle hadde spilt» i skipsaksjeselskapene før skattelovene av 1911. Det er imidlertid vanskelig å forene med at diskusjonene frem til skattelovvedtakene tok høyde for at det fantes to typer aksjer der ihendehaveraksjer i praksis ikke ville bli beskattet dersom de ikke ble beskattet sammen med aksjeselskapet. Deltakerligning ville i praksis bare kunne fungere for navneaksjer. Alle regjeringens aksjelovforslag fra 1900 opererte for øvrig med et skille mellom navne- og ihendehaveraksjer.

Deltakerligning ble også lagt til grunn for beskatningen av produsenteide meierier uavhengig av om de var organisert som et aksjeselskap eller et andelslag (samvirkeforetak).

Det var ikke gitt at dette skulle bli utfallet av lovbehandlingen. Før jeg går nærmere inn på lovbeslutningsprosessen knyttet til hovedreglene for beskatningen av aksjeselskapene og deres aksjonærer vil andre viktige sider av skattelovene av 1911, herunder beskatningen av næringsvirksomhet generelt, bli behandlet. Det hadde også stor betydning for aksjeselskapene.

Selvangivelse og et tak på skattøre

Innføring av selvangivelsesplikt for alle skattytere over en minimumsinntekt og hvilke konsekvenser det ville kunne bety for skattereglene var utgangspunktet for nedsettelsen av skattelovkomiteen i 1899. Dens innstilling fra 1904 var det faglige hovedgrunnlaget for skattelovene av 1911. For næringsvirksomhet utenom primærnæringene innebar selvangivelsen at den skattepliktige skulle levere en næringsoppgave over inntekter og utgifter og formue og gjeld. For de mange former for næringsvirksomhet som ikke var underlagt regnskapsplikt, ble det ikke fastsatt regnskapsregler utover skattelovens bestemmelser og riksskattestyrets regler.⁶ Handelsstandsforbundet var opptatt av at ligningsnemndene måtte legge selvangivelsen og næringsoppgaven til grunn. Det måtte gis «tilstrækkelig Begrundelse» om de ble fraveket.⁷ Ligningsnemndene fikk imidlertid fortsatt stort handlingsrom til å fastsette formue og inntekt etter «bedste skjønn» (lskl. § 83).

Et annet hovedspørsmål var om det skulle settes et tak på det kommunale skattøre og hvor taket eventuelt skulle ligge. Dette var på mange måter skattereforens prinsipielle hovedspørsmål fordi et tak ville begrense det kommunale selvstyre samtidig som det ville beskytte skattyterne mot kommunal beskatning over dette nivået. Den kommunale formue- og inntektsbeskatningen var frem mot 1911 helt dominerende. Den statlige inntekts- og formueskatten omfattet bare høyere inntekter og var totalt sett beskjedent frem til 1.

⁶ Harald Espeli, "Regnskaps- og revisjonsspørsmåls rolle i dragkampen om aksjeloven av 1910," i *Finansiell og Ikke-finansiell rapportering – trender og utvikling. Festskrift til Hans Robert Schwencke*, red. Tonny Stenheim og Kari Birkeland, Oslo 2020, s.174 ff.

⁷ *Forhandlingerne Paa Den Norske Handelsstands Fællesforenings 8de Ordinære Generalmøde I Kristiania 30te Juli - 2den August*, Kristiania 1906, s.110-118.

verdenskrig. Debatten om skattetak skyldtes at det kommunale (inntekts-) skattøre hadde økt raskt fra 1890-tallet. Ved ligningen i 1907 var eksempelvis skattøret over ti prosent i 50 av 61 bykommuner og 32 av dem hadde skattøre på mellom 14 og 18 prosent. Lavest lå Åsgårdstrand med 4,3 prosent. I landkommunene var spredningen enda større mellom skatteparadisene Buvik med 2,55 og Hægebostad med 21,66 prosent.⁸

Den store variasjonsbredden reflekterte flere forhold. Høye skattesatser skyldtes også at en del kommuner, primært landkommuner, opererte med lav skattbar inntekt og høyt skattøre for å redusere statsskatten for kommunens bedrestilte innbyggere gjennom sitt valg av såkalt reduksjonstabell for den antatte inntekten. Statsskatteligningen la kommunens skattbare inntekt for skattyterne til grunn for beregningen av statsskatten.⁹ Fylkesskattestyrene kunne overprøve denne praksisen, med Riksskattestyret som klageorgan, men fylkesskattestyrene var forsiktig med å gripe inn frem til 1.verdenskrig.¹⁰ Skattelovene av 1911 reduserte dette kommunale handlingsrommet. Den skattbare inntekten måtte variere mellom 40 og 70 prosent av den antatte inntekten (lslk § 77). Juridiske personer, som aksjeselskap, samt skattepliktige utlendinger, hadde ikke rett på skattefritt klassefradrag (lslk § 78) som var knyttet til forsørgelsesbyrde. For aksjeselskapene ble antatt inntekt identisk med skattbar inntekt. Etter 1882-lovene hadde kommunene hatt stor handlefrihet i å utforme fradragene for forsørgelsesbyrde. I noen bykommuner, også Kristiania, nøt også aksjeselskap godt av et skattefritt fradrag på linje med enslige skattytere.¹¹

1911-lovene etablerte en hovedregel om et maksimalt skattøre på ti prosent, men på kort sikt 12 prosent. Høyere skattøre enn 12 prosent krevde $\frac{3}{4}$ flertall i kommunestyret og departemental godkjenning. I de kommuner der skattøre lå over 12 prosent måtte det reduseres til 15 prosent fra 1913 og deretter med ett prosentpoeng per år. Dette satte i praksis bom for utviklingen av det som ble kalt munisipalsosialismen der Arbeiderpartiet, etter innføring av allmenn kommunal stemmerett også for kvinner, kunne finansiere kommunale velferdsreformer med høye skattesatser - i praksis oftest i samarbeid med Venstre.¹²

Formuesskatten kunne variere mellom 0,5 og tre promille av skattbar formue (lslk. § 72 og

⁸ Næss og Hovland, *Folkestyre i by og bygd. Norske kommuner gjennom 150 år*, s.121.

⁹ Hagbart E. Berner, "Vor kommunale beskatning (Med Diskusjon)," *Statsøkonomisk Tidsskrift* 1902, s.2 ff.

¹⁰ Haugen, *På ære og samvittighet. Skatteetatens historie etter 1892*. s.54 ff.

¹¹ Hagbart E. Berner, "De nye kommunale skattelovforslag (Med Diskusjon)," *Statsøkonomisk Tidsskrift* 1905, s.249-250.

¹² Haugen, *På ære og samvittighet. Skatteetatens historie etter 1892*, s.79-82.

73). I byene ble eiendomsskatt obligatorisk. Denne kunne variere mellom to og syv promille av taksten som skulle baseres på markedsverdi (bskl § 2 og 5). I landkommunene kunne eiendomsskatten utlignes som en variabel sats av matrikkelskylden for å finansiere kommunens bidrag til fylkets (amtets) utgifter (Iskl § 6 ff) som bykommunene den gang ikke var en del av. Det maksimale skattøre la et press på kommunene om mindre liberale reduksjonstabeller, det vil si skattefrie fradrag på antatt inntekt.

Treårig gjennomsnittligning av næringsinntekter, men ikke fremførbare tap

Skattelovene av 1911 innførte treårig gjennomsnittsligning for beskatning av næringsinntekter. Utgangspunktet for næringsinntekten det enkelte år var årsregnskapet, dersom dette var «opgjort overensstemmende med de grundsætninger, der gjælder for ordentlig forretningsførsel». Ved fastsettelse av varelagerets verdi skulle ikke ta hensyn til «paaregnet salgsgevinst», og utestående fordringers nominelle verdi kunne ikke «nedsættes med større beløp end, hvad der antages at ville bli uerholdelig». Avskrivninger kunne bare skje utfra slitasje og foreldelse. I den grad aksjeselskap eller andre næringsdrivende gjennomførte «ekstraordinære op- eller nedskrivninger av verdien av faste eiendommer» hadde det ingen betydning for ligningen. Det ble etablert en spesialregel for avskrivning av skip som innebar at det ikke kunnet foretas ytterligere avskrivninger når (skatte-)verdien var redusert til « $\frac{1}{4}$ av værdien av skibet som nyt». Aksjeutbytte i Norge skulle ikke beskattes når det ble utbetalt til et annet norsk aksjeselskap. Dette var vel landets første konsernbeskatningsregel, men gjaldt aksjeinvesteringer i alle aksjeselskap (Iskl § 90) uavhengig av det kunne betraktes som et konsern eller ei.

Dersom det totale underskuddet i næringsvirksomheten over de tre årene var større enn inntekten, kunne underskuddet ikke fremføres. Den gjennomsnittlige næringsinntekten ble beregnet uten fradrag av renter, som skulle komme til fradrag i det enkelte inntektsår, noe som ikke nødvendigvis ville innebære et fullt effektivt rentefradrag (Iskl. § 53). Både regjeringen og stortingskomiteen hadde i 1909 foreslått femårig gjennomsnittsligning. I 1910 gikk imidlertid regjeringen inn for tre år, slik skattelovkomiteen hadde foreslått, for å

forenkle ligningen og bidra til at beskatningen rammet «den virkelige forhaandværende skatteevne», noe Stortinget var enig i.¹³

Aksjegevinster var skattepliktig inntekt på linje med gevinst av andre verdipapirer eller fast eiendom dersom man måtte anta at disse var «ervert av sælgeren for at avhændes med fordel», det vil si det såkalte spekuljonskriteriet.¹⁴ Det var en klar innstramning fra 1882-lovene der bare slike gevinster som var knyttet til næringsvirksomhet var skattbar inntekt. Tilsvarende var tap på slike salg eller «avhændelser» fradragsberettiget (lslk § 43 og 45). For utenlandske skattepliktige, deriblant aksjeselskap, fantes det en spesialbestemmelse om gjeldsbegrensning – bare gjeld inntil halvparten av skattepliktig bruttoformue var fradragsberettiget og bare dersom gjelden var relatert til næringsvirksomhet.¹⁵

Skattelovkomiteens innstilling av 1904

Utgangspunktet for debatten om beskatningen av aksjeselskap var innstillingen fra skattelovkomiteen der juristen Sofus Arctander var formann. Arctander var formann i Riksskattestyret fra 1893 til 1924 og var den mest innflytelsesrike enkeltperson i norsk skattheorie i denne 30-årsperioden. Hans forslag til beskatning av banker og forsikringsselskap organisert som aksjeselskap i 1904 falt imidlertid på stengrunn som vi skal se. Arctander var opprinnelig Venstre-politiker, men ble i 1909 en av stifterne av Frisinnede Venstre, som var et slags liberalistisk søsterparti til Høyre.¹⁶

Skattelovkomiteen brukte betydelig plass på drøftingen av aksjeselskapsbeskatningen, og påpekte at i Sverige, England, Nederland, Italia og enkelte tyske delstater skjedde all beskatning hos aksjeselskapet, mens i Preussen og Danmark ble både aksjonær og selskap beskattet og for en del av samme inntekt. Komiteen var enig om at hovedregelen fra 1891 om

¹³ Indst.O.VI 1909, s.174-175, Ot.prp.nr.43 1910, s.16. Femårig gjennomsnittsligning ble foreslått flere ganger på 1890-tallet, men aldri vedtatt, Sofus Arctander og Skattelovkomiteen av 1899, *Indstilling til I Skattelov for Landet. II Skattelov for Byerne. III Lov om Kommunerne til at Paalægge visse nærings- og bevillingsafgifter. IV Lov om regnskabshold*, Kristiania 1904, s.141 ff.

¹⁴ Zimmer, *Inntektsbegrep og rettsutvikling*, s. 72 ff.

¹⁵ Lskl. § 36. I samme paragraf fantes det en særskilt gjeldsbegrensningsregel for landbrukseiendommer eid av aksjeselskap og utenbygdsboende. For disse var bare gjeld inntil ¼ av «eiendomsverdien fradragsberettiget». I lskl 45 fremgikk det at fradragsretten for gjeldsrenter var avgrenset til samme relative andel av gjelden som var fradragsberettiget av bruttoformuen.

¹⁶ Arctander var også en sterk motstander av kvinnelig stemmerett. Haugen, *På ære og samvittighet. Skatteetatens historie etter 1892*, s.62 ff.; https://nbl.snl.no/Sofus_Arctander, lest 3.3.2021.

at bare aksjeselskapet skulle beskattes, burde videreføres for ikke å bryte prinsippet om stedbunden beskatning.¹⁷ Det var oftest knyttet til selskapets hovedkontor som med dette ble introdusert i norsk skatterett. Flertallet, tre av seks inklusive formannen, mente likevel at hovedregelen burde fravikes for rederier, banker og forsikringsselskaper. Aksjonærene i banker og forsikringsaksjeselskaper skulle formuebeskattes av sin innskutte aksjekapital og inntektsbeskattes av faktisk utbytte opptil fem prosent. Øvrig inntekt og formue skulle beskattes på aksjeselskapets hånd i dets kontorkommune. Det innebar en tilbakevending til byskatteloven av 1863 der aksjebanker hadde blitt beskattet slik, mens aksjeforsikringsselskaper hadde vært skattefrie. Fra 1882 til 1891 hadde alle aksjeselskap vært beskattet på denne måten.

Hovedbegrunnelsen for særbehandlingen av banker og forsikringsselskaper – og rederier – var at dette i stor grad var aksjeselskaper med en så bred aksjonærsammensetning at det kunne sammenlignes med alminnelig inn- og utlånsvirksomhet der renteinntektene ble beskattet på innskuddshaver/utlåners hånd. «Om aktieeierne end i formen staar som parthavere i bedriften, er forholdet dog i virkeligheden ikke meget forskjelligt fra det, som finder sted ved alminneligt utlaan.» Flertallet, anført av Arctander, mente derfor det var rimelig at aksjeeiernes hjemkommuner fikk skatteinntektene knyttet til slike aksjer, ikke aksjeselskapets kontorkommune, på samme måte som bostedskommunen til skipsaksjeselskapenes aksjonærer. For aksjeselskapene i disse tre bransjene kunne det ikke legges avgjørende vekt på at de var «selvstendige juridiske personer». Det ville snarere skape en skattefordel for deres eiere fordi de kunne dra fordel av forsørgerfradragene som hadde stor effekt ved lav/moderat antatt skattbar inntekt. Det ble ikke gitt noen begrunnelse for denne forskjellsbehandlingen av aksjonærer mellom bransjer utover den påståtte, men udokumenterte, særlig brede aksjonærsammensetning.¹⁸

Handelstandsforeningens representant i komiteen, grosserer Alf Bjerke, og Frants Beyer, ligningssjefen i Bergen, tok avstand fra flertallets unntak og mente også deltakerligningen av skipsaksjeselskapet siden 1893 måtte avvikes for å unngå å havne på et skattepolitisk «skraaplan». Man måtte fastholde at aksjeselskapet var en juridisk person. Når aksjekapitalen var innbetalt tilhørte den (aksje-) «selskapet, ikke aktieeierne, der udøver virksomheden og

¹⁷ Om stedbunden beskatning, se Espeli, Beskatningen av aksjeselskap før Norge fikk en aksjelov i 1910, *Skatterett* 2021, s. 43-44.

¹⁸ Arctander og Skattelovkomiteen av 1899, *Indstilling til I Skattelov for Landet ...*, s.187-188, 392

optjener virksomheden». Den foreslåtte skattefordelen som deltakerligningen i de tre bransjene innebar, ville dessuten kunne oppmuntre til organisasjonsmessig skattetilpasning. Et personlig eid bankierfirma som hadde kontor i en by, men der innehaveren bodde i en landkommune, kunne ved omorganisering til bankaksjeselskap, i praksis både redusere skattebelastningen og svekke byens skattefundament.¹⁹ Komiteens siste medlem, Jens Edvard Thomle, da byråsjef og senere ekspedisjonssjef i Finansdepartementet skatteavdeling, mente prinsipielt sett at deler av aksjeselskapet inntekt burde beskattes hos både på selskapets og aksjonæren, men at dette foreløpig var for administrativt krevende. Thomle sluttet seg ellers til Bjerke og Beyers kritikk av flertallets forslag for banker og forsikringsselskap. Med hensyn til skipsaksjeselskaper mente han den beste løsningen var at ettskipsaksjeselskap burde deltagerlignes som partrederier, mens skipsaksjeselskap som eide mer enn ett skip burde beskattet på samme måte som fra 1893.²⁰

Statsøkonomisk Forening, et diskusjonsforum blant samfunnseliten om samfunnsspørsmål, hadde to møter om skattelovinnstillingen i 1905.²¹ I det viktigste møtet innledet borgermester (en slags rådmann) i Kristiania, Haggard E. Berner, tidligere profilert Venstre-politiker. Han var spesielt opptatt av at innstillingen svekket hovedstadens skattefundament og at forslaget om endring av beskatningen av banker og forsikringsselskap var et viktig uttrykk for dette. Han avviste at banker og forsikringsselskap stod i en særstilling sammenlignet med andre aksjeselskap ved å sørge for et stabilt utbytte. Han mente den beste løsningen ville være å gå tilbake til beskatningen før 1863 der aksjeselskapet utfra byskatteloven av 1851 ble skattet av hele sin inntekt, mens aksjonærene ble beskattet av mottatt utbytte, som to selvstendige rettssubjekter. Dette kunne ikke karakteriseres som dobbeltbeskatning, fordi inntekten «rammes ikke mere *end én gang på samme haand*». En slik beskatning var også i samsvar med evneprinsippet. Han mente at hovedregelen om at bare aksjeselskapet skulle skattlegges ga urimelige resultater. En investor som investerte 100 000 kroner i aksjer og mottok 5000 kroner i utbytte ville hverken betale formueskatt av aksjene eller inntektsskatt av utbytte, mens en tilsvarende investering i statsobligasjoner med fem prosent effektiv rente ville bli beskattet på ordinær måte. Det samme ville en næringsdrivende med tilsvarende næringsformue og inntekt. Dersom vedkommende investor hadde annen betydelig formue og

¹⁹ Ibid., s.189-192, sitat 189 og 190.

²⁰ Ibid., s.192-193.

²¹ Det andre møtet dreide seg om innføring av tvungen selvangivelse, Per Rygh, " Lidt om tvungen selvangivelse efter det nye skattelovudkast (med diskussion) *Statsøkonomisk Tidsskrift* 1905, s.122-143.

inntekt og hadde finansiert aksjeinvesteringen ved lån, ville han også få full fradragrett for gjeldsrenter og gjeld. Berner påpekte også at skattelovkommisjonen ikke var konsekvent i sin avvisning av dobbeltbeskatning. For norske skattytere som hadde inntekt i utlandet skulle halvparten av denne inntekten skattlegges i Norge, selv om denne inntekten allerede var skattlagt på ordinær måte i vedkommende utland – dette var før skatteavtalenes tid.²²

Berners påstand om at det å beskatte både selskapet og aksjonærene ikke egentlig var dobbeltbeskatning, møtte sterk motstand fra advokat Carl Konow Rieber-Mohn og økonomiprofessor Oscar Jæger. For øvrig møtte Berner skarpe kritikk av forslaget til aksjeselskapsbeskatning få merknader.²³

Skattelovkomiteens svært omfattende utredning ble i liten grad gjenstand for en bred offentlig debatt,²⁴ men den ble sendt på høring noe som resulterte i kommentarer og innspill fra noen bykommuner, særlig fra Kristiania og Bergen, om beskatningen av aksjeselskapene. Beskatningen av kooperasjonen og det som nå kalles samvirkeforetak skapte mye større politisk engasjement. Blant de få organiserte næringsinteresser som både hadde en lokal forankring og en nasjonal organisasjon i 1905 var paraplyorganisasjonen Handelsstandens Fællesforening. På dens generalmøte i 1906 var skattelovinnstillingen et sentralt tema. Generalmøtet avviste med overveldende flertall, 89 mot 7 stemmer, at bank, forsikrings- og skipsaksjeselskap skulle behandles forskjellig fra andre aksjeselskap.²⁵ Det samme gjorde høringsuttalelser fra byer, som var bekymret for sitt skatteproveny ved deltakerligning av banker og forsikringsselskap.

Gunnar Knutsen (Venstre) var, som stats- og finansminister i 1909, ansvarlig for regjeringens første skattelovforslag. Han avviste det foreslåtte unntaket for bank- og forsikringsselskaper, men hadde en sympati for tanken om å beskatte både selskap og aksjonær. Knutsen-

²² Berner, "De Nye Kommunale Skattelovforslag (Med Diskussion).", s.244 ff, sitat med kursivering s.247. Eksempelet med en lånefinansiert aksjeinvestering ble gitt av advokat Rieber-Mohn ibid. s. 280, som for øvrig bekreftes i Tillæg 3 til Dokument nr.18 1909, s.15.

²³ Ibid., debatten s.279-284

²⁴ Utfra Vilhelm Haffner, *Innstillinger og betenkninger fra kongelige og parlamentariske kommisjoner, departementale komiteer m.m 1814-1924*, Oslo 1925, s.495-496 som ofte fanget opp trykte kommentarer til og debatter om offentlige utredninger.

²⁵ *Forhandlingerne Paa Den Norske Handelsstands Fællesforenings 8de Ordinære Generalmøde I Kristiania 30te Juli - 2den August 1906*, s. 71-105, vedtaket var «Man finder ikke nogen Grund til at stille Bank-, Forsikrings- og Skibsaktjeselskaber i en Særklasse med Hensyn til Beskatning. Den almindelige Regel bør her følges.», Ot.prp.nr.5 1909, s.70.

regjeringen avviste det likevel fordi det i praksis forutsatte en begrensning av skattøre som regjeringen gikk mot. Regjeringen foreslo en justering i retning av økt deltakerligning av skipsaksjeselskapene. Knudsen, som også var en aktiv eier i et skipsaksjeselskap, foreslo reelt sett bare en endring i beskatningsreglene for skipsaksjeselskap fra 1893, der aksjonærer bosatt i rederiets kontorkommune skulle beskattes under ett. Navneaksjene blant disse skulle nå deltakerlignes. Den relative eierandelen som ihendehaveraksjer og aksjer eid av utlendinger representerte, skulle beskattes under ett gjennom rederiet som skattesubjekt i rederiets kontorkommune. Der skulle også disponerende reders aksjer i og inntekt fra rederiet beskattes.²⁶

Bare Christiania Dampskibsrederforening hadde nevneverdige innvendinger mot Knudsen-regjeringens lovforslag. Den ønsket vesentlig gunstigere skatteregler uavhengig av organisasjonsform. For å bedre skipsfartens konkurransevne burde bare halvparten av fraktinntektene «mellom udenrigske Steder» være skattepliktig slik som inntekt fra eiendom og virksomhet i utenlandet eid av norske skattytere. Man viste her til Danmark der slike fraktinntekter – angivelig - var helt skattefrie.²⁷

Budsjettkomiteen sluttet seg med ett unntak til regjeringens forslag, selv om enkelte medlemmer varslet at de ville foreslå deltakerligning av banker og forsikringsselskap. Unntaket var rederibeskatningen der komiteen i hovedsak ville beholde reglene fra 1893, det vil si at bare aksjonærer - med aksjer lydende på aksjonærens navn - utenfor rederiets kontorkommune skulle deltakerlignes. Hovedbegrunnelsen var å unngå å svekke byenes skattefundament gjennom at flere aksjonærer fikk individuelt inntektsfradrag. Forslaget fra Christiania Dampskibsrederforening ble avvist fordi inntekter fra oversjøisk fraktvirksomhet i et norskeide rederi bare ville bli beskattet i Norge slik at dobbeltbeskatning ikke kunne bli en realitet.²⁸

Et Høyre-dominert Storting vedtok aksjeloven og skattelovene

²⁶ Ot.prpr.nr.5 1909, s.70-72, 195.

²⁷ Tillæg 4 til Dokument nr.18 1909, s.2.

²⁸ Indst.O.VI 1909, s.129-133, 235.

Stortinget rakk ikke å behandle skattelovforslaget før valget i 1909 som Venstre tapte. Flertallsvalgordningen i enmannskretser ga Høyre og Frisinnede Venstre parlamentarisk flertall for perioden 1910-1912 - for eneste gang på 1900-tallet. Søsterpartiene overtok regjeringsmakten med Wollert Konow (Søndre Bergenhus, Fr.V) som statsminister og Abraham Berge (Fr.V) som finansminister. Han fremmet i 1910 et nytt skattelovforslag basert på budsjettkomiteens forslag fra 1909. Lovforslaget, som resulterte i en omfattende lobbyvirksomhet, ble først behandlet av Stortinget i 1911. Der spilte budsjettkomiteens innflytelsesrike formann fra Venstre, statsministerens navnebror Wollert Konow fra Hedmark en viktig rolle og sørget for å stanse eller endre flere av regjeringens forslag.²⁹ Det reflekterte at de skattepolitiske konfliktlinjene var komplekse og ofte gikk på tvers av partiene.

Den første aksjeloven, som ikke omfattet skipsaksjeselskap, var omsider blitt vedtatt i 1910. Det eneste spørsmålet som skapte politisk og parlamentarisk strid i slutfasen var hvor stor andel av den nominelle aksjekapitalen som skulle innbetales i banker og forsikringsselskaper, det vil si de samme aksjeselskapene som skattelovkomiteen i 1904 hadde foreslått deltakerligning av. Justisminister Johan Castberg (Arbeiderdemokratene) i den avtroppende Knudsen-regjeringen hadde, noe overraskende, foreslått at hele aksjekapitalen i nye aksjeselskap måtte være innbetalt før registrering og i eksisterende aksjeselskap i løpet av fem år. Siktemålet var å gi større sikkerhet for selskapenes kreditorer – herunder innskyterne og forsikringstakerne - noe Kristiania-krakket i 1899-1900 hadde aktualisert. Under den forrige stortingsbehandlingen av forslag til aksjelov i 1905 var det snakk om at bare halvparten av aksjekapitalen skulle være innbetalt.³⁰

Justiskomiteen mente forslaget gikk for langt og foreslo i stedet at halvparten av aksjekapitalen måtte innbetales for å etablere en bank eller utvide dens aksjekapital og bare ¼ av aksjekapitalen i forsikringsselskapene. Den uinnbetalte delen av (navne-)aksjens pålydende eller emisjonskurs skulle i stedet sikres gjennom at det «stillet betryggende sikkerhet i værdipapirer». Ihendehaveraksjer som den gang trolig ikke var særlig utbredt i banker og forsikringsselskaper, måtte være innbetalt i sin helhet. Et mindretall i justiskomiteen mente den tidligere praksis med grunnfondsforskrivelser – et slags tinglyst gjeldsbrev som aksjonæren var ansvarlig for – ville gi tilstrekkelig sikkerhet for den ikke

²⁹ F.eks. Espeli, "Regnskaps- og revisjonsspørsmåls rolle i dragkampen om aksjeloven av 1910.", s.181-184.

³⁰ Ot.prp.nr.5 1910, s.2-7.

innbetalte aksjekapitalen. Komiteens forslag ville i alt for stor grad begrense «det aktietegnende publikum» og resultere i kursfall slik at det «almindelig publikum vil avholde seg» fra å investere i slike aksjer.³¹

Banker og forsikringsselskaper mente sikkerhetskravene var altfor strenge, og ville fungere på samme måte som et krav om full innbetaling. Det ville svekke finansbransjens evne til å konkurrere om egenkapital, og norskeide finansvirksomheters evne til å konkurrere med utenlandske. Bransjen hevdet at sikkerhetskravene ville innebære at det «udenfor Kredsen af de større Kapitalister blive umuligt at faa tegnet Aktier» i slike selskaper i Norge. Slike selskaper hadde tidligere vært «en yndet og erfaringsmæssig sikker Kapitalanbringelse for den solide Middelsstands Sparepenge».³² Dette var en argumentasjon på linje med den flertallet i skattelovkomiteen hadde brukt for å foreslå deltakerligning av banker og forsikringsselskaper i 1904. Justiskomiteen og Stortinget lyttet i betydelig grad til lobbyvirksomheten fra forretningsbanker og forsikringsselskap. Særskilte sikkerhetskrav utover grunnfondsforskrivelse ble derfor droppet. Sluttresultatet imøtekom langt på vei finansnæringens krav.³³

Sett på denne bakgrunn kunne man ha forventet at budsjettkomiteen og Stortinget hadde stilt seg åpen til deltakerligning av banker og forsikringsselskaper i 1911. I 1911 var det imidlertid få parlamentarikere som gikk inn for dette.³⁴ Hverken banker eller forsikringsselskaper synes heller å ha støttet ideen. Det reflekterte trolig blant annet at delvis deltakerligning neppe ville kunne gitt vesentlig lavere beskatning totalt sett, men større administrasjonskostnader for disse aksjeselskapene. Det viktigste enkeltpørsmål for næringslivets skattebyrde samlet sett var at det ble innført tak på det kommunale skattøre. Beskatningen av aksjonærer og aksjeselskap, slik Høyre-regjeringen og budsjettkomiteen gikk inn for 1910-11, var reelt sett så gunstig i Norge. En rekke europeiske land eller delstater hadde på denne tiden innført ulike former for dobbeltbeskatning av aksjeselskap og aksjonær. Næringslivet og velstående aksjonærer i Norge så seg, med få unntak, ikke seg tjent med å kreve ytterligere lettelser.

³¹ Indst.O.III 1910, s. 4-9, sitat 7 og 22.

³² Dok.nr.34 1910, s.3 kursivert i kilden og 4,

³³ Tillæg til indst.O.III 1910, OT 1910, s. 258-280, 319-337, LT 1910, s.65-88

³⁴ Indst.O.VI 1911, s.30, OT 1911, s.1024-1025.

Et uttrykk for slike vurderinger var Anders N. Kiær. Han var SSBs første direktør, viseformann i Riksskattestyret (1893-1919) og hadde en tilknytning til Høyre. I 1901 mente Kiær at fraværet av skattefrie inntektsfradrag for aksjeselskap – i motsetning til personer - innebar en urimelig høy skattebelastning for organisasjonsformen. Kiær mente beskatningen av aksjeselskap var så høy at den «omtrent umuliggjør istandbringelse av nye industrielle foretagender».³⁵ I 1910 omtalte Kiær ikke lenger slike bekymringer, men konstaterte at selskapsformen var en «hovedbetingelse for næringslivets vekst»³⁶ SSBs første omfattende undersøkelse av fremveksten av aksjeselskaper i landet indikerte ikke at skattevilkårene for aksjeselskapene innebar noen hindring. SSB dokumenterte at aksjer i og utbytte fra aksjeselskap i hovedsak var forbeholdt høyinnteksgruppene i skatteligningen - særlig i byene. Aksjonærenes eventuelle gjeld og lånerenter knyttet til sine aksjeinvesteringer var fullt fradragsberettiget i den personlige ligningen, mens eventuelt utbytte var skattefritt på samme måte som aksjeformuen. Inntektsfordelingen var med andre ord reelt sett mye skjevere enn skattestatistikken ga inntrykk av.³⁷ SSBs beregninger kom imidlertid for sent til å påvirke den parlamentariske sluttbehandlingen i 1911 der Arbeiderpartiet og Arbeiderdemokratens parlamentarikere var opptatt av andre deler av skattelovene enn å innføre aksjonærbeskatning.

Deltagerligning av skipsaksjeselskap m.fl.

Rederforbundet, etablert i 1909, var blant de få organiserte næringsinteresser som arbeidet aktivt for å bedre egne skattevilkår i 1910-11. På forbundets generalmøte (årsmøte) i 1910 innledet nylig avgåtte Gunnar Knudsen om «skattelovsreformer». Som stats- og finansminister hadde han i 1909 som nevnt gått inn for en vesentlig utvidelse av deltakerligningen av skipsaksjeselskap, men budsjettkomiteen hadde i 1910 avvist dette. Knudsen hadde to hovedargumenter for en politisk omkamp om sitt forslag fra 1909. For det første hadde en høyesterettsdom i 1909 «medført generalforvirring». Dommen ble oppfattet å sette til side tidligere høyestedommer om beskatningen av skipsaksjeselskap der bare aksjeselskap som drev med faste dampskipsruter skulle beskattes i sin helhet i sin (hoved-)kontorkommune. Dommen fra 1909 ble av mange, men ikke av Finansdepartementet,

³⁵ Berner, "Vor Kommunale Beskatning (Med Diskusjon).", s.55.

³⁶ A. N. Kiær, "Om aktieselskaper og deres betydning for vort lands økonomi", *Statsøkonomisk Tidsskrift* 1910, s.159.

³⁷ Ibid., særlig s.151 ff, Det Statistisk Centralbyrå og A.N. Kiær, *NOS V.106 Norske Aktieselskaper 1892 og 1906 Foreløpige opgaver*, Kristiania 1910, s.40 ff.

fortolket slik at alle skipsaksjeselskap – ikke bare de som drev rutetrafikk - skulle beskattes i sin helhet i disponentens kontorkommune. I så fall ville den delvis lovfestede deltakerligningen av skipsaksjeselskap fra 1893 settes helt ut av kraft.³⁸

Den andre begrunnelsen for en omfattende deltakerligning var at det ville representere «en ganske betydelig lettelse», primært for småaksjonærene, men det ville også være en skattebegunstigelse for skipsfarten som helhet. Knudsens forslag møtte få innvendinger. Det ble blant annet påpekt at deltakerligning innebar at aksjonærene da ville kunne få effektivt fradrag for gjeld og gjeldsrenter knyttet til skipsaksjene og dermed bidra til den ønskede omleggingen fra partrederi, som ble deltakerlignet, til aksjeselskap. Det før nevnte kravet fra dampskipsrederne i Kristiania om at bare halvparten av oversjøiske fraktinntekter skulle kunne beskattes, ble imidlertid avvist som politisk urealistisk og uklokt av generalmøtet.³⁹

Flertallet i budsjettkomiteen sluttet seg til Rederforbundets forslag, og gikk inn for å lovfeste Knudsen-regjeringens forslag fra 1909. Det ga også en prinsipiell begrunnelse. Rederivirksomhet kunne «ikke ansees som nogen egentlig stedbunden bedrift», derfor burde beskatningen skje hos aksjonærene. Prinsippet om stedbunden beskatning, det vil si at beskatningen skulle skje der inntektene ble antatt skapt, stod fortsatt helt sentralt i kommunalbeskatningen. Aksjonærbeskatning ville også skape likebehandling av innenlandske aksjonærer - selv om den effektive skatteprosenten ville avhenge av hvilken kommune aksjonæren var bosatt i - som derved fikk fradrag for gjeld og gjeldsrenter. Slik fradragsrett var spesielt viktig for «uformuende skibsførere og styrmænd» som ikke sjelden måtte bli aksjonærer i vedkommende rederi for å oppnå slike stillinger. Et ytterligere argument for deltakerligning av innenlandske aksjonærer var næringspolitisk eller organisatorisk: Det ville gjære det «lettere for at komme bort fra den mindre hensigtsmæssige form for rederibedrift, partsrederiet». Et betydelig komitemindretall ønsket for øvrig å videreføre lovreglene fra 1893, med unntak av at ihendehaveraksjer alltid skulle beskattes i rederiets kontorkommune.⁴⁰

³⁸ Norges Rederforbund 1ste ordinære Generalmøte 21.6.1910, hele debatten s.36-50, sitat 37. *Retstidende* 1909, s.650, se også 1910, s.111 og 209-219.

³⁹ Norges Rederforbund 1ste ordinære Generalmøte 21.6.1910, hele debatten s.36-50, sitat 37.

⁴⁰ Indst.O.VI 1911, s.28-30, sitat 28 og 29. Rederforbundets brev til budgetkomiteen 5.1910, er - noe overraskende - ikke trykt i Dokument nr.1 1911 med tillegg, noe tallrike andre lobbyinnspill om skattelovforslagene ble.

Til tross for at landskattelovens § 20, der beskatningen av skipsaksjeselskap inngikk, var blant de mest debatterte deler av skattelovene, ble den særegne deltakerligningen av slike selskap – paradoksalt nok - et underordnet punkt i lovdebatten. Den var dominert av forslaget om at banker og forsikringselskaper skulle deltakerlignes. Det forslaget falt med 73 mot 16 stemmer.⁴¹ Det er slående at den utvidede deltakerligningen av skipsaksjeselskap ble vedtatt uten at Høyesteretts kontroversielle dommer, særlig den i 1909, ble omtalt av Stortinget, som gjennom sitt lovvedtak ønsket andre løsninger enn Høyesterett.

Mens Rederforbundet og Gunnar Knudsen fikk gjennomslag for utvidet deltakerligning av skipsaksjeselskap, klarte de ikke å forhindre den nevnte lovfesting av at den maksimale avskrivningen av skip ikke kunne gå under 1 25 prosent av skipets nyverdi. Alle andre avskrivningssatser skulle fastsettes av Riksskattestyret. Forslaget om en slik særregel for skip kom fra skattelovkomiteen som synes å ha ment at ytterligere avskrivninger ville satt et skips skattemessig verdi under skipets markedsmessige verdi eller forsikringsmessige erstatningsverdi ved et forlis. Det ville da representert en utilsiktet skattefordel. For seilskip, der en relativt høy andel forliste frem mot 1.verdenskrig, synes en slik argumentasjon svakt fundert. Knudsen-regjeringen hadde i 1909 avvist forslaget, men budsjettkomiteen støttet det både i 1909 og 1911 og slik ble det.⁴²

Skipsaksjeselskap, som i 1911 ikke var regulert av den ferske aksjeloven, var ikke de eneste aksjeselskapene som skulle deltakerlignes. Det var i enda større grad tilfelle for aksjemeieriene, eller mer presist meierier med en slik organisasjonsform som «utelukkende eller hovedsagelig tilvirker og forhandler produkter av aktieeierens gaardsbruk» (lskl § 20). Disse aksjemeieriene skulle i sin helhet deltakerlignes. Denne bestemmelsen kom inn i budsjettkomiteens innstilling i 1911 blant annet etter lobbyvirksomhet fra produsenteide bymeierier som da ble beskattet på ordinær måte utfra prinsippet om stedbunden beskatning. Budsjettkomiteens begrunnelse var at det skulle være skattemessig likebehandling av produsenteide meierier uavhengig av om virksomheten var organisert som «en andelsforening» eller som et aksjeselskap. «Der er saameget sterkere grund til ikke at la den ydre form være avgjørende, som grænserne mellom forskjellige associationsformer er vage

⁴¹ OT 1911, s.999-1025.

⁴² Arctander og Skattelovkomiteen av 1899, *Indstilling til I Skattelov for Landet...*, s.302, Ot.prp.nr.5 1909, s.110-111, Indst.O.VI 1909, s.174-175; Indst.O.VI 1911, s.57, OT 1911, s.1100-1101.

...». Odelstinget sluttet seg uten nevneverdig debatt til budsjettkomiteens forslag mot 15 stemmer.⁴³

Deltakerligningen av produsenteide aksjemeierier ble drevet frem av flertallskompromisset om beskatningen av kooperasjonen og samvirkebedrifter i jordbruket. Høyre-regjeringens forslag om overskuddsligning av disse, før bonus eller etterbetaling til medlemmene, ble avvist. I stedet skulle forbrukersamvirke beskattes av halvparten nettoavkastningen av ikke-kooperativ handelsvirksomhet lokalt – en form for prosentligning. Samvirkeforetak, som i skattelovene av 1911 ble kalt foreninger, som «bare tilvirker og forhandler produkter av medlemmenes gaardsbruk» skulle bare beskattes av «den indtegt, som vindes av foreningens formue, men skatllægges ikke for den drevne virksomhet» fordi «indtægten av virksomheten i dette tilfælde kommer til beskatning hos medlemmerne som avkastning av gaardsbruket» (lskl § 52). Samvirkeforetak skulle med andre ord beskattes helt forskjellig avhengig om foreningen var dannet av forbrukere eller næringsdrivende bønder. Striden om beskatningen av kooperasjonen utløste omfattende lobbyvirksomhet fra handelsstandens og kooperasjonens organisasjoner og var blant de skarpeste i debatten om skattelovene av 1911.⁴⁴

Bøndene en stor og viktig velgergruppe for både Høyre og Venstre samtidig som begge partier ønsket å legge til rette for leverandøreide meierier og unngå dobbeltbeskatning av slike meierier og deres eiere. Det er likevel paradoksalt at løsningen med ren deltakerligning av leverandøreide aksjemeierier gikk vesentlig lenger enn lobbyinnspillene fra slike bymeierier til budsjettkomiteen i 1910. Deltakerligningen av meieriene innebar i praksis at leverandøreide meierier - uavhengig av om de organisert som aksjeselskap eller andelslag - i all hovedsak ikke ble beskattet av sin virksomhet. Det samme var langt på vei tilfelle med eierne som melkeleverandører. Jordbruksbeskatningen fra 1911 var nemlig utformet slik at inntekter fra melkesalg til meieri bare fikk direkte konsekvenser for skattbar inntekt for det fåtallige mindretall av bøndene som ble regnskapslignet før 1953. De fleste bønder og meierileverandører ble enten prosentlignet av jordeiendommens verdi eller av

⁴³ Indst.O.VI 1911, s.31, OT 1911 s.1025.

⁴⁴ Jf. Harald Espeli, *Samvirkebeskatningen i Norge på 1900-Tallet. En historisk analyse av den politiske debatten, regelverket og ligningspraksis med hovedvekt på landbruksamvirke og forbrukerkooperasjonen*, Forskningsrapport Nr. 2 - 2003 Handelshøyskolen BI, s.22-44.

gordeieidommens antatte gjennomsnittlige avkastning. Den ble nok påvirket av meieriets utbetalingspris over tid, men bare indirekte.⁴⁵

Beskatningsprinsippene grunnleggende endret under og rett etter første verdenskrig – med langvarig virkning

Skattejuristenes begrensede interesse for bestemmelsene om aksjeselskaper og aksjonærer slik de ble vedtatt i 1911, har en enkel forklaring. Til tross for Norges nøytralitet representerte første verdenskrig et økonomisk, sosialt og politisk sjokk som resulterte i svært store utgiftsøkninger for stat og kommuner, svak økonomiforvaltning med ukontrollert statlig gjeldsoppbygging med store og langvarige skattepolitiske konsekvenser. Krigen førte til at mange av prinsippene som hadde blitt lagt til grunn i den grundige beslutningsprosessen frem mot 1911 etter hvert ble satt til side. Ingen hadde da sett for seg at den da moderate statsskatten på maksimalt omkring fem prosent skulle eksplodere og at taket på det kommunale skattøre ikke ble 10 eller 12, men i praksis 15 prosent eller mer.

I 1915 ble det vedtatt en statsskatt på inntektsstigning som skyldtes krigen.

Krigskonjunkturskatten gjaldt alle skattytere med en antatt skattbar inntekt på minst 10 000 kroner i 1914 noe de fleste aksjeselskap etter alt å dømme hadde. Den nominelle økningen i skattbar inntekt sammenlignet med 1914 skulle skattlegges med fra 5 til 15 prosent skatt.

Krigskonjunkturskatten tok i utgangspunktet særlig sikte på rederiene. Den delvise deltakerligningen fra 1911-lovene ble her satt til side. Krigskonjunkturskatten skulle i sin helhet utlignes på skipsaksjeselskapet for å sikre effektiv innkreving. Virkeområdet for krigskonjunkturskatten ble snart utvidet og satsene økt til maksimalt 35 prosent.⁴⁶ I og med at prisnivået ble omkring tredoblet fra krigsutbruddet i august 1914 til 1920 ble krigskonjunkturskatten en av statens viktigste inntektskilder i disse årene. Også i den ordinære statsskatten ble skipsaksjeselskapet skattesubjektet for tilbakeholdte overskudd i 1916. Allerede i 1917 ble beskatningen av skipsaksjeselskap vesentlig endret etter at skipsaksjeselskapsloven vedtatt i 1916 hadde påbudt bruk av navneaksjer for å sikre ligning

⁴⁵ Ibid., s.169 ff; Harald Espeli, *Fra hest til hestekrefter. Studier i politiske og økonomiske rammebetingelser for mekaniseringen av norsk jordbruk 1910-1960*, Ås/Norges Landbrukshøgskole 1990, s.254 ff.

⁴⁶ Ot.prp.nr.46 1915, Innst.O.XXXI, OT 1915 s.2025-2034, LT 1915 s.789-794, ST. 1915 s.2529-2531, Indst.S.nr.132 1919, ST 1919, s.1192-1195.

og skatteinnkrevning av inntekt av slike aksjer. I 1917 ble det innført deltakerligning av all inntekt og formue i skipsaksjeselskap. Det er slående at til tross for de mange endringer av skattereglene av skipsaksjeselskapene og deres eiere og det økte skattenivået under krigen, synes normen om å unngå dobbelbeskatning av aksjeselskap og aksjonær å ha stått urokket.⁴⁷

Progresjonen i den ordinære statsskatten var høyere enn i krigskonjunkturskatten. I 1919 vedtok Stortinget at statsskatten skulle variere fra fem prosent under 12 000 kroner i skattbar inntekt til 70 prosent for inntekter over 200 000 kroner. Progresjonen slo med andre ord inn med maksimal styrke på relativt moderate inntektsnivåer i større aksjeselskaper.⁴⁸ I 1920 var det bred enighet om at de høye progressive satsene førte til uønskede skattetilpasning. Større aksjeselskap ble i noen grad splittet opp i flere aksjeselskap for å spare skatt og tendensen ville tilta om beskatningen ikke ble lagt om.⁴⁹

Dette resulterte i en konfliktfylt og komplisert beslutningsprosess som resulterte i innføringen av en dobbeltbeskatning av aksjeselskapene overskudd og aksjonærenes utbytte i 1921. Den statlige selskapsskatten ble seks prosent og den statlige fondsskatten – av overskuddet som ikke ble utbetalt i utbytte – ble 10 prosent.⁵⁰ Den proporsjonale kommunale inntektsskatten av aksjeselskap, men ikke av aksjonærens utbytte, med varierende lokalt skattøre kom i tillegg. Den progressive statlige inntektsskatten for personer omfattet utbytte på linje med andre inntekter. I 1924 varierte den statlige inntektsskatten for personer mellom to og 50 prosent.⁵¹

Hovedbegrunnelsen for innføring av dobbeltbeskatning i 1921 var å redusere statsbeskatningen av aksjeselskapene vesentlig og ikke minst avvikle den progressive inntektsbeskatningen gjennom å flytte den til utbyttebeskatningen av aksjonærene. Dette var ikke den eneste viktige endringen med sikte på å skjerpe beskatningen av aksjonærene på begynnelsen av 1920-tallet. Kort tid etter det grunnleggende konjunkturskiftet høsten 1920, ble fradragretten for tap på aksjer for personer utenfor næring opphevet for å unngå at jobbetidens aksjespekulanter skulle oppnå slike fradrag. Det innebar samtidig at tilsvarende

⁴⁷ Ot.prp.nr.38 1920, s.6-7.

⁴⁸ Indst.S.XXXIX A 1919, ST 1919, s.1566-1570.

⁴⁹ Ot.prp.nr.38 1920, s.7.

⁵⁰ Leiv Vårdal, "Dobbeltskattlegging aksjeselskap/aksjonær i Norge," i *Bolagsbeskatningen I Norden*, Nordiska skattevetenskapliga forskningsrådets Skriftserie, Stockholm 1974, s.87 ff.

⁵¹ Innst. S. XXXIX A 1924, ST 1924, s.1954-1993.

aksjegevinster ble skattefrie (frem til 1971). I 1918 hadde det blitt innført en regel om at salgsgevinster av aksjer utenfor næring ikke skulle beskattes dersom de var eid i minst fem år.⁵²

Fra 1911-loven til skattereformen i 1992

Innføringen av dobbeltbeskatning av aksjeselskap og aksjonær i 1921 var historisk. Fra 1863 hadde det nesten ikke fantes dobbeltbeskatning. Unntaket mellom 1863 og skattelovene av 1882 omfattet aksjonærer i aksjeselskap, eksklusive (aksje-)banker, som ikke var bosatt i samme kommune som der aksjeselskapet hadde kontor eller styret sete. Hvorvidt disse aksjonærene i praksis opplevde slik dobbeltbeskatning er imidlertid usikkert, og sannsynligvis tvilsomt. Fra 1891 skjedde all beskatning av aksjeselskapene. Aksjonærene ble hverken inntektsbeskattet av utbytte eller formuesbeskattet av sine aksjer. Denne praksisen ble videreført i skattelovene av 1911 med unntak av skipsaksjeselskapene, som fra 1893 hadde blitt underlagt et særegent skatteregime.

Dobbeltbeskatningen ble skjerpet under og etter andre verdenskrig før den ble gradvis nedbygd fra 1959 da fondsskatten ble avviklet. I 1969 ble vesentlige deler av den gjenværende dobbeltbeskatningen avviklet.⁵³ Skattereformen i 1992 innebar langt på vei en tilbakevending til situasjonen mellom 1891 og 1921 da aksjonærene ikke ble beskattet av utbytte eller aksjeformue. Fra 1992 til 2005 ble aksjeutbytte ikke inntektsbeskattet hos aksjonæren - så sant aksjonæren ikke var omfattet av delingsmodellen som innebar løpende skattlegging av aksjonærens andel av selskapets overskudd uavhengig av utbytteutdeling.

⁵² Zimmer, *Inntektsbegrep og rettsutvikling: Hovedtrekk i utviklingen av begrepet inntekt i nordisk skatterett*, s.72-75. Bestemmelsen om «selgende gruppe» fra 1921 kunne også vært nevnt, ibid. 81.

⁵³ Vårdal, "Dobbeltskattlegging Aksjeselskap/Aksjonær I Norge." s.89 ff.; Frederik Zimmer red, *Aksjeselskapsbeskatning. Inntektsbeskatning av aksjeselskaper og aksjonærer*, Oslo 1988, s.20 ff.